

NÉHÁNY SZÓ KÉT LELKIÁLLAPOTRÓL

Írta: SZIRMAI REZSŐ

A hiábavalóság tudata szinte kicsavarja a tollat a kezemből. Minek írni, minek szóim? A hazugság és a legalantasabb ösztönök dagályában, amely országunkon túl elöntötte a félvilágot és háborút zúdított rá, olyan a jóindulatú szó, az értelmes hang, mint a feldúlt óceánon egyet ı en csepp olaj. Volt jég-korszak, volt vas-korszak, bronz-korszak és sok egyéb korszak. Ez a mienk, ez a hazug propaganda korszaka. Amerre jársz, szerte a világban, hallgatsz, figyelsz, vagy nem is figyelsz, mindenfelől valamely torz eszme propagandáját mondják, írják, éneklük, szavalják, csicsergik, üvöltik, festik, játszák, bombázzák a füledbe, a szemedbe, a szívedbe, mint egyetlen igazságot. Torz eszmék, ocsmány érzések, mániákus gondolatok propagandájával van teli a világ, amelyben úgy ülnek az áldozatok, mint a pokol tölcséreiből az elkárhozottak. Mire jó a propaganda vad orchesterében a lelkiismeret sóhaja? Aki meghallja, az rokonlelkű ügyis. Aki pedig már elmerült a különböző téveszmék hullámaiban, az amúgy is menthetetlen mindaddig, amíg va-

lami titkos és megsejthetetlen erő le nem vezeti majd ezeket a szennyes hullámokat az idő medrében. És mégis. Az ember néha mégis szükségét érzi annak, hogy megszólaljon. De ezt is oly hal-kan teszi, mintha nem valaki mást, csak önmagát akarná megerősíteni a kísértések ellen. Mintha önmagát kellene meggyőzni a szüntelen propaganda tanácsainak haszontalanságáról. „*Te hős vagy, — mondják a propaganda millió hangjával, — öld meg azt, aki nálad gyengébb!*” „*Jogod van elvenni, amire másnak szüksége van, ha magadnak is szüksége van rá!*” „*Tiszteld börtön-örödet, hogy hosszú életű légy a földön!*” És miközben a propaganda más ilyen s hasonló elveket kalapácsol szüntelenül az ember fülébe, az állandóan ismétlődő hazugságok zajától szinte teljesen elszédülten már nem annyira feleletül, mint inkább a maga megerősítéséül ezt suttogja magában az ember, ugyancsak szinte mániákusan már: „*Hazugság! hazugság! hazugság!*” De ezt is csak befelé motyogja. Minek is kiáltsa? A hiábavalóság tudata megbénítja a nyelvet. Olyan ez, mintha az ember állna az Északi Sark borzasztó jégmezején, végeérhetetlen hóviharban és magányosan és eszelősen kiáltozni kezdeti: nyarat! meleget! napot! Csak az lehetne az eredmény, hogy e kiáltozásra felfigyel egy jegesmedve, odaugrik és kettéharapja. A jégkorszakban küzdeni a jég ellen! a vaskorszakban undorodni a vastól! a propaganda korszakában magányos hangok lélekvesztőjén szembeszállni a propaganda iszonyú hullámaival? Az ember csak teng-leng, ta-

nácstalanul és rimánkodik: Uram, múljék el tőlem ez a keserű kor! Uram, védj meg a propagandától, e legújabb pestistől! Mást mit lehet s mit érdemes tenni? Mégis van két dolog, amit sokan élesztenek szívükben s így készülnek annak elmúlására, ami van s annak befogadására, ami lesz: a bosszút ápolják a világ különböző tájain sokan a szívükben és a legtöbben semmi mást nem csinálnak, csak lelkük és idegzetük teljes összeomlásával várnak, várnak, várnak. Akik bosszút melengetnek szívükben, azok a jövődő megrontói lesznek. Akik pedig elhamvadt lélekkel, üres letargiával csak várni tudnak, azok még akkor is várni fognak, amikor már megérkezett az, amire vártak. Különböző propagandák menomániáival szembeszállni meg sem próbálhatok. De az elbuktatottak lelkének e kettős veszedelméről — a bosszú aktivitásáról és a várakozás passzivitásáról — szeretnék szólni néhány szót.

*

Nem csodálható, hogy a bosszúállás vágya ég számtalan lélek mélyén. Végre is, amerre csak nézünk, háború, vagy háborúra való készülődés folyik. Ilyen korszakban a bosszú bacillusai szabadon garázdálkodhatnak. S ha most ehhez még hozzávesszük azt, hogy — szerte a világon — hány békében élő országot dúlt fel a titkos, vagy nyílt polgárháború, hány családi otthont robbantott fel az egyik, vagy másik politikai irányzat győzelme, akkor könnyen érthetővé válik az, hogy

a bosszú lángja egyre több lélekben ég. Oh, Istenem, hány embert ért az utóbbi évtizedekben megaláztatás! hányat szégyenítettek meg! hánynak egzisztenciáját roppantották szét! hányat sújtott váratlan és megdöbbentő igazságtalanság! S mindezen embereknek javarésze egyszerű lélek, akik nem tudnak ellenállni az ösztönöknek, amelyek között az egyik legalantasabb s legostobább r a bosszú. Mert ha minden megszégyenített és megalázott olyan nagy lélek volna, mint II. Frigyes porosz király, aki közel két évszázaddal ezelőtt ezt írta Voltairenek: *„A hosszú sötét és epés indulata nem való emberhez, kinek léte egy pillanatot; kölcsönösen el kell felejtenünk sérelmeinket és beérni azzal a boldogsággal, amelyet természetünk megadhat...”* — ha minden megszégyenített és megalázott ilyen nagy lélek volna, nem kellene félteni a jövőt a prérítűzként terjedő bosszúállás szellemétől. De, sajnos, egyre több rejtekéből a végtelennek hallani fogvicsorgatást. Egyre több lélekben kelnek fel sötét felhők. Egyre több szemet árnyékol el a gyűlölet. A bosszú, ugrásra kész vadállatként, egyre több szív bozótjában búvik el. S én e kegyetlen készülődés ellen, amely az emberi tudatban, sokszor a tudat alatt is egyre hangosabban zajlik, szeretném fel-emelni szavamat.

Tiltakozom ellene egy magasabbrendű eszmény nevében is, — ha ilyesmiről még egyáltalán lehet beszélni, — de még inkább a józan értelem és célszerűség nevében. Az emberiesség nevében, sajnos, nem tiltakozhatom ellene. Mert a

hosszú éppen azért a legaljasabb tulajdonság, mert a legemberibb. Isten teremtményei közül — ritka kivételektől eltekintve — egyetlen élőlényben sem fejlődött olyan tökélyre, mint az emberben. A kutyában is csak azért villan fel néha a bosszúállás szelleme, mert az ember körül él. A majomban azért, mert az emberrel közös törzsről ágazott el. De ki látta a legvadabb vadállatot is bosszúból cselekedni? Ki látta, hogy a megbántott párduc évek múltán csak azért tépi szét egykori ellenfelét, hogy rajta bosszút álljon? Melyik állat hordoz elevenen a szívében évekig bosszúti? Az állat vagy meg tudja torolni azonnal a rajta esett sérelmet, vagy elmenekül és elfelejti. Ritka kivételtől eltekintve az állat csak az ember bosszújától szenved, de ő maga nem ismeri a bosszú érzését. Vagy legalább is: nem gyakorolja. Az emberiség nevében tehát nem tiltakozhatom ellene, minthogy a legemberibb tulajdonság, egyike azoknak a tulajdonságoknak, amelyek az embert megkülönböztetik az állattól. Vagy helyesebben: amelynek hiánya az állatot az ember fölé emeli. De tiltakozom a megkínzott sárga, megalázott fekete és üldözött fehérfajú emberek között egyaránt vadul burjánzó bosszúfogadalmak ellen a magasabbrendű eszmény nevében: annak az igazságnak nevében, amelyet az utóbbi évtizedekben gyilkosan ledöftek; annak a jósnak nevében, amely minden vallás, tehát minden etikus eszmény mélyén él; annak a szépségnek nevében, amely a lélek számára a legtisztább örömet tudja szerezni. Tiltakozom a megalázottak és megszé-

gyenítettek egyrészében világszerte élő bosszú ellen éppen annak az igazságnak nevében, amelyre ők hivatkoznak; annak a jóságnak nevében, amelynek hiánya miatt annyit szenvedtek: tehát annak az isteni eszménynek nevében, amelyet a megalázók és megszegyenítők bemocskoltak, de amely nem lesz tisztább azáltal, ha a megalázottak és megszegyenítettek törlik majd belé a bosszútól szennyessé vált lelküket. Az igazságot nem lehet bosszúval szolgálni. A jóságot nem lehet gyűlölettel megkörnyékezni. A szépség arcát nem lehet szennyvízzel tisztára mosni. A megalázottak és a megszegyenítettek, akár kínaiak, akár négerrek, közelebb kerültek a magasabbrendű eszményhez a szenvedésük által, mert aki szenved, az jobb és tisztább, mint az, aki miatt szenved. De aki úgy szenved, hogy szívében bosszút melenget, az nem tarthat számot arra, hogy isteni és emberi igazságszolgáltatásban részesüljön.

Tiltakozom ellene célszerűségi okból is. Már éppen elég ideje annak, hogy a bosszú egyik irányítója cselekedeteinknek. A szégyen és elnyomás, a nyomor és megalázás, az igazságtalanság és rettegés alatt emberi emlékezet óta mindig égett a bosszú. A zsidók a piramisokon, a keresztények a római császárok cirkuszaiban, az örmények a muzulmánok kezei között, a reformátorok az inkvizíció börtöneiben, a husziták a vérpadon és egyik faj a másik halálos szorításában, egyik nemzet a másik kardja alatt, egyik ember a másik fojtogatásában, — oh, mennyi kín és rettegés és bosszúra bosszú! Ki merné mondani, hogy a

kielégült bosszú megoldott egyetlen problémát i» az idők során? hogy végetvetett a bosszúállások sorozatának ! Az emberi lélek és a társadalmak s nemzetek történelme hasonló ahhoz az igazságszolgáltatáshoz, amely valaha az albán hegyek között dült. Valahol egyszer elindult a sérelmek láncolata, egyből kettő lett, kettőből három, háromból négy és egyre dagadóbb árként rohan most már a sérelmek folyama át az emberi lelkek és nemzetek történelmén. De hol áll meg ez a folyam, ha folyton tápláljuk! Ha a megszegyenített bosszút áll és ezzel új megszegyenített keletkezik, aki megint bosszút áll és így tovább és tovább, egyre vadabb gyűlölettel, egyre komplikáltabb jelszavakba burkolva, egyre fejlettebb technikával, a végtelenségig! Valahol egyszer meg kell kezdeni a megbékélést, ha nem akarjuk, hogy bosszúból bosszú és újra bosszú fakadjon, szakadatlanul. Aki azt akarja, hogy sohse legyen legyőzött, az ne is akarjon győző lenni. Aki azt akarja, hogy rajta senki se álljon bosszút, az senkin se álljon bosszút. Mert egyetlen édes kielégülés van: a megbékélés. Az igazságot nem lehet igazságtalansággal helyrehozni. Már pedig a bosszú mindig igazságtalan, mert nem vesz számításba okokat, körülményeket, helyzeteket, titkokat. És akarjátok-e, hogy a bosszúvágyatok kielégüléséért a gyermekeitek elszenvedjék azoknak bosszúját, akiken ti bosszút álltok!

Bármilyen mély a sérelem és bárhogyan éget a megalázás: mindig az igazságra kell gondolni. És csakis az igazságra. A bosszú tüzét pedig el

kell oltani. Mert az igazság úgyis bosszút fog állni azokon, akik vétettek ellene. De bosszúval nem lehet igazságot tenni a legbűnösebbek között sem.

*

Nem új dolog: az ember vár. Az ember valamire mindig vár. Ha visszaemlékezünk életünk eseményeire, csak a szavakra emlékezünk, amelyek elhangzottak, a képekre, melyeket láttunk, az eseményekre, melyek megtörténtek, talán az érzelmekre is, melyek felszálltak egykor szívünkben. De a várakozásra, mely mindent megelőzött, ki emlékezik¹? A várakozás olyan a lelkünk életében, mint a tüdőkében a levegő, a szívünkében a vér. Ki gondol s még inkább, ki emlékezik a lélekzetekre? a szívdobbanásokra? Pedig, ha elfogy a levegő, meghalunk. Ha szívünkben megáll a vér forgása, kialszik életünk. S ha a lelkünkben már nem várakozunk semmire, a lélek kihuny. Amíg élünk, várunk. Valamire mindig várunk. A legelső emlék, amely tudatunk mélyén rejtezik talán, szintén egy hosszú várakozással kapcsolatos: minden ösztönünkkel vártuk bizonyára, hogy az anyai melegből a világra jöjjünk. S azóta mindig várunk. Az élet nem is más, mint egy iramló folyó, amelynek két partján mozdulatlanul áll az idő és várakozik. Emlékszel? Amikor iskolába jártál, vártad a szünidőt. Amikor a szünidőt élvezted, már alig vártad, hogy megkezdődjék az iskola. Nyáron vártad az őszt, mert érett lesz a szőlő, ősszel vártad a telet, mert a tavon

befagy a jég, télen vártad a tavaszt, mert szél lesz és a mezőn virágok, tavasszal vártad a nyarat, mert a folyóban fürödni lehet. Vasárnap a hétfőre vártál, mert színházba váltottál jegyet, hétfőn alig bírtad kivárni a szerdát, mert délután találkád volt a szerelmeddel, szerdán újra a vasárnapra vártál, mert elutazol. Ha elutaztál, szorongva vártad a hazatérést, ha itthon voltál, az elutazást. Ha vágyad kielégült, új vágyad támadt, ha kielégületlen maradt, a régi beteljesedését vártad örökké. Vártad, hogy elműljék a nap, mert rossz volt, vártad, hogy kezdődjék a nap, mert jóval kecsegtetett. Vártad a szerelmet, hogy kezdődjék, a csalódást, hogy elműljék. Az estét, hogy lásd a holdat, a reggelt, hogy lásd a napot. Valamire mindig megoldást várunk. A kezdetnek beteljesülést, a vég után új dolog kezdetét. Kívül az élet örök. Bennünk a várakozás — amíg élünk — szintén örök. Aki olvassa e sorokat, álljon meg egy percre, hunyja le szemét s gondolkozzék: mire vár? Ugye mennyi mindenre vár! várt tegnap, vár ma, várni fog holnap! Az életünk millió várakozás láncszeméből áll, gyenge, színes buborékok láncából, szivárványszínű szappanbuborékok, tele van velük a lelkünk, amely ha kiürül, ő maga is megszűnik élni.

Mint mondtam, nem új dolog, közismert dolog: az ember vár. Az ember valamire mindig vár. De a várakozásnak az a fajtája, amit az utóbbi évtizedben a szerencsétlenül járt emberek-nél észlelek, valamilyen egészen más fajtájú vá-

rakozás. Ez a várakozás maga a reménytelenség. Mint amikor az ember megvakul és vár, vár, a fényre, örökké vár, pedig tudja, hogy számára többé nem kel fel a nap. A meggyalázottak és megkínzottak egy részének különös lelkiállapota ez a várakozás. Ül a folyóparton a néger anya, kinek fiát igaztalanul meglincselték és vár. Tántorog a végtelen mezőn a kínai menekült, akinek otthonát előntötte a kiáradt folyam és a szabadtó japán hadsereg, felemeli arcát a holdra és vár. Fekszik vackán az állásából, a hazájából, az emberségéből kiüldözött ember, körülötte csupa bezárt kapu és vár. Milyen furcsa, milyen halálos várakozás ez! Ha megkérdeznéd, mit vár, valami eszelős, választ adna, vagy hallgatna. Tulajdonképpen nem vár semmit. A néger anyának nem támad fel többé meglincselt gyermeke; a kiveret kínai otthonát örökre elnyelte a világtörténelem; a mindenéből, az emberi mivoltából is kiüldözött lélek gyertyái végleg elaludtak. Vannak sokan, akik csak egyszer tudnak élni. Akiknek házát, ha egyszer lerombolták, nem tudnak újat építeni. Ezek csak várni tudnak. Minden ember annyiszor él, ahányszor újra tudja kezdeni életét. Vannak, akik tízszer is élnek egyetlen életükben. De vannak, akik csak egyszer tudnak élni. Ezeknek lelkében a fény, ha egyszer eloltják, nem tud meggyulladni többé. Az erő, ha szétverik, nem tud újjászületni. S minél hevesebb s minél egyetemesebb katasztrófa érte őket, annál kevésbé tudnak megerősödni és hinni a saját erejükben. Ezek csak várni tudnak. De nem úgy,

ahogy az egészséges lélek tud várni, bízva abban, hogy amire vár, az meg is érkezik, várni hittel és reménnyel és lelkileg megerősödve e várakozásban. Ezek — szegények — csak azért várnak, mert még élnek, ösztöneik végső és erőtlen kényszerében, mint ahogy a haldokló is lélezkedik még, mert a lélekzet hozzátartozik az élő tüdőhöz. Ezek elsüllyedtek egy letargikus várakozásban, egy alaktalan, tartalmatlan, határozatlan és időtlen várakozásban, mint a menthetetlen az ő halálos betegségében. Kérdeznéd csak meg az ilyentől, mire vár? Talán valami olyan választ ad majd, hogy a hold-foltok kitisztulására vár. Próbálnád csak kiragadni ebből a várakozásból. Feljajdulna, mint az eltört lábú ember, ha járni kényszerítenéd. Ezek lelkükben tulajdonképpen már lemondtak mindenről. A nagy katasztrófa, mely rájuk szakadt, elsodorta amúgy is ingatag lelküket. Ezek már nem remélnék semmit. Ugy ülnek a bezárt kapuk előtt, mint éhhalálra ítélt koldusok, csak sokkal csüggettegebbsül és reménytelenebbül. De minthogy még élnek, várakoznak. Ám ez a várakozás nem más, mint az életösztön maradéka, mely még élő idegrendszerükben pislákol. Várnak magáért a várakozásért. Azt hiszem, ha valaki a lelkükhöz nyúlna, nem is éreznék meg. A lelkük az üldözéstől érzéketlenné vált. Legalább is a jövő számára menthetetlenül érzéketlenné. Ezeknek a lelke csak a múltjukban bolyong, mint hazajáró kísértet egy összeomlott házban.

Ez az üldözöttek egy másik részének lelki-

állapota, amely ellen szintén tiltakozom. Tiltakozom a letargia ellen, az önbizalom hiánya ellen, a beletörődés ellen, a közömbösség ellen, a hitetlenség ellen, a reménytelenség ellen, az érzéketlenség ellen, a tespedtség ellen, az értelmetlen, tartalmatlan és ájult várakozás ellen. Az ellen a várakozás ellen, amely olyan, mint a teljesen lecsavart petróleumlámpa, amely még ég, de csak kormoz és nem világít. Az ellen a várakozás ellen, amely céltalanul és lélektelenül csak ül és zokog a feldúlt otthon küszöbén, ahelyett hogy előkészítené a lelket egy új életre. Mert igenis várni kell: új életre. És közben erősödni kell. Kémszülni az új feladatokra. Megtisztulni a régi bűnöktől. És megszülni az új erényeket. Várni kell valamire. De várni semmire, — ez a lélek rothadása.

Ezért mondom: a bosszú szellemét fojtsák el szívükben a meggyalázottak, bárhol is éljenek a földön, akár Rodéziában, akár Aszerbeidcsánban és a szenvedéstől megtisztult lelkükkel ne várjanak reménytelenül valami imaginárius jótéteményre, hanem küzdjenek az igazságért. De ne csak a maguk igazságáért, hanem az egyetemes emberi igazságért.